

ALİ UFKİ'NİN *MECMUA-İ SAZ Ü SÖZ*'ÜNDEKİ İLAÇ REÇETELERİ

PHARMACEUTICAL PRESCRIPTIONS IN THE *MECMUA-I SAZ U SOZ* OF ALI UFKI

Burcu Ően-Utsukarçi, Gökçe Toprak

Abstract

Ali Ufki (aka Wojciech Bobowski and Albertus Bobovius, 1610?–1675?) was a Polish nobleman who has been taken captive during the Polish-Ottoman war of 1633-34. He lived for about twenty years in the Topkapı Palace where he served as a musician, a music teacher and a dragoman. He compiled an anthology of the Ottoman music entitled *Mecmua-i Saz ü Söz* (Collection of Instrumental and Vocal Works) which contains pieces he both notated and composed. This article aims to examine the pharmaceutical prescriptions written on the marginalia of the London copy of *Mecmua-i Saz ü Söz* (MS BL–Sloane 3114), and to explore the use and effects of the plants and pharmaceutical drugs employed in these prescriptions. This study determined that the effects of most of them were supported by present-day scientific studies, and the uses of some prescriptions matched with current ethnobotanical uses. Formulated for both internal and external use, these remedies were prescribed for conditions such as pediculosis, headache, pertussis, lumbago, halitosis, diarrhea, and wounds. Pastes, decoctions, and ointments were among the pharmaceutical forms employed.

Key words: Ali Ufki Bey, Bobowski, *Mecmua-i Saz ü Söz*, drug prescriptions, Topkapı Palace, history of pharmacy.

Geliş / Received: 01.05.2018; **Kabul / Accepted:** 16.05.2018;

Kaynak Göster / Cite this article as:

Burcu Ően-Utsukarçi ve Gökçe Toprak. “Ali Ufki'nin *Mecmua-i Saz ü Söz*'ündeki İlaç Reçeteleri.” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XIX, 2 (2018): 187-218

Yazar bilgileri / Affiliations:

Ően-Utsukarçi, Burcu. Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi Anabilim Dalı, burcusn@gmail.com

Toprak, Gökçe. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, gkctoprak@gmail.com

DOI: <https://dx.doi.org/10.30522/iuoba.420180>

Teşekkür / Acknowledgements:

Yazarlar, bu konu üzerinde çalışma fikrini vererek konu hakkında kaynak sağlayan müzikolog Prof. Dr. Feza Tansuğ'a (Hacettepe Üniversitesi HÜGEM Danışma Kurulu Üyesi) ve çalışmanın ilerlemesi için yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Afife Mat'a (İ.Ü. Eczacılık Fakültesi) ve Prof. Dr. Feza Günergun'a (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi) teşekkürlerini bir borç bilmektedir.

Not: Bu makale, XII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı'nda (Eskişehir, 1-3 Haziran 2016) sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

Öz

Ali Ufki (Wojciech Bobowski, Albertus Bobovius, 1610?-1675?), Osmanlı-Leh savaşında (1633-34) esir düşmüş bir Polonyalı asilzadedir. Yirmi yıl boyunca Topkapı Sarayında müzisyen, müzik hocası ve tercüman olarak görev yapmıştır. Türk klasik ve halk müziğine ait beste ve güfteleri içeren *Mecmua-i Saz ü Söz* adlı bir eseri vardır. Bu eserinin sayfa kenarlarına hastalıkların tedavisinde kullanılan reçeteler kaydedilmiştir. Bu makalenin hedefi *Mecmua-i Saz ü Söz*'ün Londra'daki yazma nüshasındaki (BL-Sloane 3114) ilaç reçetelerini incelemek ve içerdikleri bitki ve farmasötik drogların kullanım ve etkilerini belirlemektir. Reçetelerin kullanım amaçlarının, bilimsel çalışmalar ile saptanmış etkiler ile desteklendiği belirlenmiştir. Reçetelerin bir kısmı günümüz etnobotanik kullanımlar ile uyum içindedir. Reçeteler, bitlenme, baş ağrısı, öksürük, bel ağrısı, ağız kokusu, ishal, yaralanma gibi rahatsızlıkların tedavisiyle ilgilidir. Reçeteler hem dahilen hem de haricen kullanılmaya yöneliktir. İlâçlar macun, dekoksyon, merhem gibi farmasötik formları içerir.

Anahtar sözcükler: Ali Ufki Bey, Bobowski, *Mecmua-i Saz ü Söz*, ilaç reçeteleri, Topkapı Sarayı, eczacılık tarihi.

Giriş

Bir Leh asilzadesi olan Wojciech Bobowski (Albertus Bobovius, 1610?-1675?), Polonya'nın Galiçya bölgesinden L'vov (Leopold, İlbav, Lwow) şehrinde doğmuştur. Osmanlı ordusunun Kamanıçe Kalesi'ni almak için Leh ordusuna karşı yaptığı savaşta (1633-34) esir alınarak Topkapı Sarayı'na getirilmiştir. Çocukluğu, ailesi ve aldığı eğitim hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte onun vatanında özel bir eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Din değiştirip Müslüman olduktan sonra Ali Ufki ismini almış ve Enderun'da eğitim görmüştür. Ali Ufki'nin Fransızca, Latince, İtalyanca, Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce ve Lehçe olmak üzere toplam 8 dil bildiği anlaşılmaktadır. *Kitab-ı Mukaddes*'i Türkçe'ye çevirirken eğer orijinal metni kullanmış ise, İbranice ve Aramice dillerini de bildiği ileri sürülebilir. Çevirilerin yanında sözlük ve dilbilgisi çalışmaları da yapmıştır. Saray'da santur çalmayı öğrenmiş ve müzik eğitimi almıştır. O dönemde müzik eğitimi ezbere dayalı olmasına rağmen, Ali Ufki, diğer öğrencilerden farklı olarak öğrendiklerini hemen notaya dökerek müziği kayda geçirmiştir. Kısa süre içinde iç oğlanları korosunun yönetimine (Erbaşı) getirilmiş, besteler yapmış ve 'Ufki' mahlâsı ile şiirler yazmıştır. Enderun eğitimi sonrasında, 19 yıl yaşadığı Saray'dan ayrılarak bir paşanın maiyetinde Mısır'a gitmiştir. Azat edildikten sonra İstanbul'a dönerek Divan-ı Hümayun'da tercümanlık yapmıştır. Ölüm yeri ve tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır.¹

¹ Turgut Kut, "Ali Ufki Bey," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 456-457; Fikret Karakaya, *Ali Ufki Bey* (İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti, 2010).

Ali Ufki, çeşitli konularda eserler yazmış ve çevirmiştir. Bilindiği kadarıyla hiçbir el yazma eseri Türkiye'de bulunmamaktadır. Osmanlı sarayındaki yaşamı, gelenekleri ve dönemin Türk müziğine ait bilgileri içeren başlıca eseri, İtalyanca kaleme aldığı ve kısaca *Serai Enderum [sic]* olarak bilinen eseridir. 1665 yılında yazılmış olan eser, Topkapı Sarayı'nın planını da içermektedir.² Din konusunda da eserler yazmış ve çevirmiştir: Bunlar arasında Hollanda sefiri Levinus Warner için yaptığı *Kitab-ı Mukaddes* tercümesi de bulunmaktadır. Türklerdeki ibadet, hasta ziyareti, hac vb. ile ilgili bilgileri de Latince olarak derlemiştir.³ Dil ile ilgili eserleri arasında Latince yazılmış bir Türkçe gramer kitabı (1666⁴ ve Fransızca-Türkçe karşılıklı konuşmalar, atasözleri, Türk gelenekleri ile ilgili bilgiler içeren bir başka eseri (*Dialogues en Français et en Turc*) mevcuttur. Çek filozofu Johann Amos Comenius'un (1592-1670) Latince-Türkçe konuşmalardan oluşan eserini 1643'te İstanbul'da *Dillerin Altın Kapısı* başlığı ile Türkçe'ye çevirmiştir.

Müzik eserlerini kaleme alırken notaları sağdan sola doğru yazan Ali Ufki'nin en dikkat çeken eserlerinden birisi *Mecmua-i Saz ü Söz*'dür. Eserin her iki nüshası da tarih taşımamaktadır. Bunlardan biri Paris'te (Bibliothèque Nationale de France, Turc 292), diğeri Londra'da (British Library, Sloane 3114) bulunmaktadır. Eserin Londra nüshası bilim dünyasına ilk defa 1948 yılında Çağatay Uluçay tarafından tanıtılmıştır.⁵ Londra nüshasının tıpkıbasımı 1976 yılında Şükrü Elçin tarafından yapılmıştır.⁶ Paris'teki Turc 292 kodlu nüsha ise, ilk kez Rıza Nur tarafından Ali Ufki'nin adı verilmeden *Türk Bilik Revüsü*'nde tanıtılmıştır.⁷ Paris nüshası, Şükrü Elçin ve Gültekin Oransay tarafından Londra nüshasının müsveddesi olarak değerlendirilmiştir. Londra nüshasında ilaçlar ile ilgili İtalyanca notlar da bulunmaktadır. Cem Behar'ın *Saklı Mecmua* başlıklı eserinde de Paris nüshası hakkında genel bilgiler bulunmaktadır.⁸ M. Hakan

² Alberto Bobovio, *Serai Enderum [sic] Cive Penetrabile dell' Serraglio detto nuovo dei G. Stie Re Ottomani, La descrizione del loro vivere e costumi ed altri essercitii da me Alberto Bobovio...* Péra, 1665 Londra, British Museum MS Harleian 3409. Eserin Almanca çevirisi için bkz. Alberto Bobovio, *Serai Enderum. Das ist: Inwendige Beschaffenheit der Türkischen Kayserl: Residenz zu Constantinopoli*, trans. Nicholas Brenner (Vienna: Johann Jacob Kürner, 1667).

³ Alberti Bobovii, *Tractatus Alberti Bobovii Turcarum Imp. Mohammedis IV. olim Interpretis Primarii, De Turcarum Liturgia...* (Oxonii [Oxford]: Theatro Sheldoniano, 1690).

⁴ Hannah Neudecker, "Wojciech Bobowski and his Turkish grammar (1666)," *Dutch Studies in Near Eastern Languages and Literatures* 2 (1996), 169-192.

⁵ Çağatay Uluçay, "Mecmua-i Saz-ü Söz", *Türk Musikisi Dergisi* 2 (1948), 14.

⁶ Ali Ufkî, *Ali Ufkî Hayatı, Eserleri ve Mecmua-i Saz ü Söz*, haz. Şükrü Elçin (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976).

⁷ Rıza Nur, "Un manuscrit du milieu du XVIIe siècle sur la musique et la poésie turques," *Türk Bilik Revüsü* I (1932): 26-32.

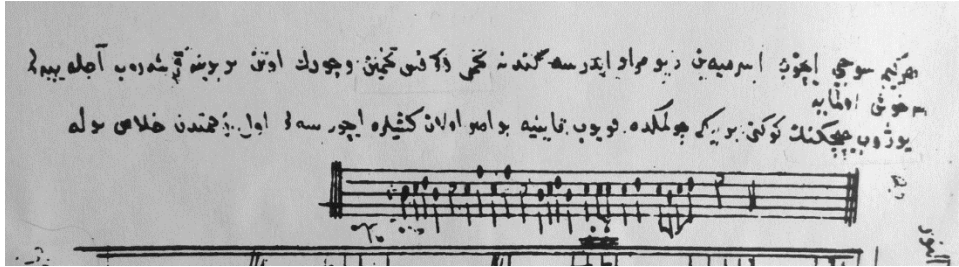
⁸ Cem Behar, *Saklı Mecmua - Ali Ufki'nin Bibliothèque Nationale de France'taki [Turc 292] Yazması* (İstanbul: Yapı Kredi, 2008).

Cevher, 1995 tarihli doktora tezinde⁹ hem Paris hem de Londra nüshaları üzerinde çalışmış ve tezinde, Londra nüshasındaki Arap harfli reçetelerin metnini Latin harflerine çevirmiştir.

Mecmua-i Saz ü Söz, bugüne kadar genellikle içerdiği müzik bilgisi ve Enderun'daki yaşam açısından incelenmiş ise de, her iki nüshasında yer alan ilaç reçeteleri, içerdikleri bitki ve droglar, ve bunların kullanılış ve etkileri bakımından ele alınmamıştır.¹⁰ Bu çalışmada, Londra nüshasındaki reçetelerin içerik analizi yapılmıştır. Bunun için Şükrü Elçin'in yayına hazırladığı tıpkıbasımdaki reçeteler yanında, M. Hakan Cevher'in tezindeki Latin harflerine çevrilmiş reçetelerden yararlanılmıştır. Reçete terkipleri üzerinde yeniden çalışılmış ve bunlar günümüz Türkçesine aktarılmış, içerdikleri bitkiler ve bilimsel isimleri belirlenmiştir. Diğer taraftan reçeteler, içerdikleri bitkilerin günümüzdeki etnobotanik kullanımları ile kanıtlanmış etki-kullanılışları ışığında değerlendirilmiştir.

***Mecmua-i Saz ü Söz*'deki reçeteler ve içerikleri**

Açıklama: Aşağıda incelenen reçetelerdeki bitkilere ait tablolarda "Kanıtlanmış Etki & Kullanılış" sütununda reçetenin amacına doğrudan uyan etki koyu renkle; dolaylı olarak uygun olan ise altı çizili olarak belirtilmiştir. Tablolardaki 8 ile 98 arasındaki numaralar makale sonundaki kaynakçadaki yayınlara aittir. Tablolarda şu kısaltmalar kullanılmıştır: Fr (Meyve), F (Yaprak), D (Dal), H (Toprak üstü kısımları), R (Toprak altı kısımları), C (Gövde kabuğu), S (Tohum), U. y. (Uçucu yağ).

Reçete 1 ve 2 (Ali Ufki, *Mecmua-i Saz ü Söz*, 180)

⁹ Muharrem Hakan Cevher, "Ali Ufki Bey ve Haza Mecmü'a-i Saz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)" (Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1995).

¹⁰ *Mecmua-i Saz ü Söz*'ün içerdiği tıbbi bilgiler üzerine yapılmış bir yayının için bkz. Judith I. Haug, "Medical Knowledge in 'Ali Ufki's Musical Notebook (Mid-17th century)," *Intellectual History of the Islamic World* 6 (2018): 117-143.

Reçete 1

Her kim süci içüb esrimeyeyin deyü murad iderse, gendüme tohumu ve kerfes tohumun ve çörek otun birbirine karışdırub acla yiyeler sarhoş olmaya.

Her kim içki içip sarhoş olmak istemezse, gendüme ¹¹ (buğday, *Triticum aestivum*) tohumu ve kerfes (kereviz, *Apium graveolens*) tohumu ve çörek otunu (*Nigella* sp.) birbirine karıştırıp aç karnına yesin, sarhoş olmaz.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Triticum aestivum</i> L.	Mekanik etkisi ile kalın barsağı tahriş etmesi nedeni ile müzmin kabızlıklarda	Antioksidan, antienflamatuvar, antikanser, sindirim sistemi düzenleyici (9,10).
<i>Apium graveolens</i> L.	Fr: infüzyonu gaz söktürücü, idrar arttırıcı ve uyarıcı olarak	Antifungal, antihipertansif, antikolestolemik, antienflamatuvar, antiseptik, diuretik, menstrual düzensizliklerde, antikanser, anksiyete, hepatoprotektif, antioksidan (11-13)
<i>Nigella sativa</i> L.	idrar ve süt arttırıcı, iştah açıcı, adet söktürücü	Antioksidan, antihistaminik, antienflamatuvar, immunomodülatör, antimikrobiyal, antitümör, hipoglisemik, spazmolitik , galaktogog, diüretik (14-18)
<i>Nigella damascena</i> L.	kuvvet verici, uyarıcı, idrar arttırıcı, adet söktürücü	Galaktogog, diüretik içindeki alkaloit (damassein) uyuşturucu (18)
Türkiye'de yaygın bulunan 3 <i>Nigella</i> türü (<i>N. sativa</i> , <i>N. damascena</i> , <i>N. arvensis</i> L.) - idrar arttırıcı		

Buğdayın sarhoşluğu azaltıcı etkisi şöyledir: Aç karnına daha kolay sarhoş olunabildiğinden, buğday yendiğinde tokluk verir ve sindirim sistemini düzenleyici etkisi sebebiyle de alkolün emilimini azaltır. Çörekotunun ise, bitkinin kanıtlanmış diüretik etkisi sebebiyle kullanıldığı düşünülebilir. Böylelikle alkol vücuttan uzaklaştırılarak sarhoşluk vermesi engellenir.

¹¹ Sözlüklerde gendüm olarak da geçmektedir.

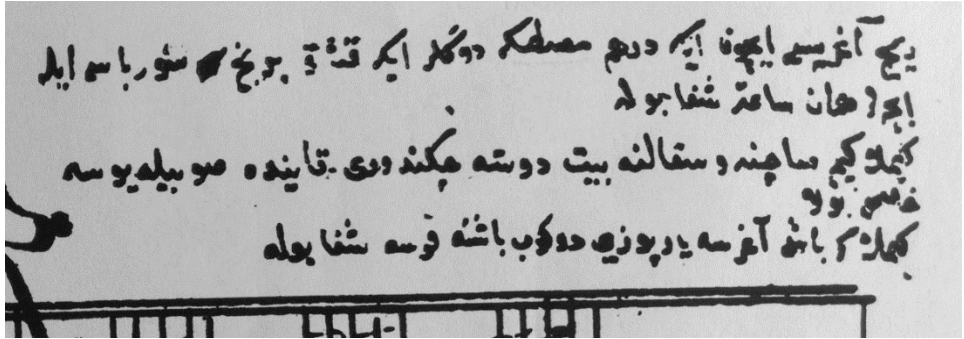
Reçete 2

Yuşub çiçeğinin kökünü bir yeni çömlekte koyub kaynaya. Bevasır olan kişilere içürseler ol zahmetden halas bula.

Hünnap (*Ziziphus jujuba*) çiçeğinin kökü bir çömleğe konulup kaynatılırsa basur olan kişiler içtiğinde iyileşirler.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	Fr: göğüs yumuşatıcı, öksürük kesici, müshil ve kan temizleyici olarak (Özellikle Ortaçağ İslam tıbbında) Anadolu'nun bazı bölgelerinde (Kayseri gibi) şeker hastalığına karşı Dal kabuğu ve F: kabızlığı azaltıcı ve midevi etki	Fr: antialerjik, sitokrom P450 aktivitesini artırıcı, antitümör, hematopoietik, antioksidan R: antimikrobiyal, gastroprotektif, yara iyileştirici Tohum, F, R: antienflamatuvar Tohum, F: anksiyolitik, hipnotik-sedatif (19-26)

Drog kökünün antimikrobiyal, gastroprotektif ve özellikle yara iyileştirici etkilerinin olması basurda kullanımını desteklemektedir.

Reçete 3, 4 ve 5 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 290)

Reçete 3

Rih ağrısı için iki dirhem mastaka dökeler. İki kaşık birinç şorbası ile içeler. Heman saate şifa bula.

Yel ağrısı için 2 dirhem mastaka (*Pistacia lentiscus*) dökülür. İki kaşık pirinç çorbası ile içilir. Hasta hemen saatine kalmadan iyileşir.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılışı
<i>Pistacia lentiscus</i> L.	Reçine: eskiden balgam söktürücü olarak; diş etlerini kuvvetlendirmek ve ağız kokusunu yok etmek için	F +Fr: Hepatoprotektif, antidiabetik, antioksidan, <u>antienflamatuvar</u> , antimikrobiyal (27, 28)

Reçetede geçen 'yel' kelimesinin iki anlamı vardır: Yel, 'rüzgar' olarak alınırsa, bu üşütmelerde, miyalji ve romatizmal ağrılarda kullanılan bir reçetedir. Yel, bağırsak gazları olarak alındığında karın ağrısını giderici etkisi ile kullanılmış olabilir. *Pistacia lentiscus* bitkisinin, antienflamatuvar aktivitesi sebebiyle, ağrıyı azaltmada dolaylı olarak etkili olduğu düşünülebilir. Pirinç çorbasının, ısıtıcı etkisiyle, ağrıya iyi gelmesi mümkündür.

Reçete 4

Kimin kim saçına ve sakalına bit düşe çükündürü¹² kabında su bile yusa halas bula.

Saç ve sakalı bitlenenler, bir kap su içinde çükündürü (şeker pancarı, *Beta vulgaris*) yuğsalar, şifa bulurlar.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılışı
<i>Beta vulgaris</i> L.	F: Deri yanıklarının tedavisinde yara üzerine konulur.	

Şeker pancarı ile bu yönde yapılmış herhangi bir aktivite çalışması olamamasına rağmen kayıtlı etnobotanik kullanımından yola çıkılarak yara tedavisinde kullanıldığından antiseptisi sağladığı düşünülebilir. Bu nedenle o dönemde halk arasında kullanımı olabilir ve bu reçetede de, bu etkisinden dolayı kullanıldığı varsayabilir. Fakat bitlenmeye karşı bir kullanım söz konusu olduğunda akarisit etki düşünülmektedir.

Reçete 5:

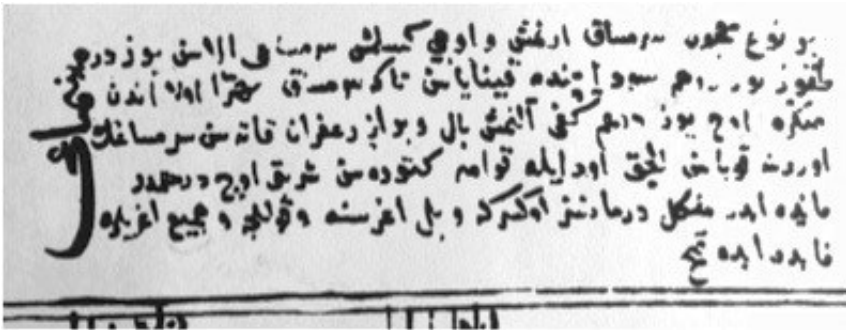
Kimin ger başı ağrısa yarpuzı döküb başına kosa şifa bula.

Baş ağrıyan kişi naneyi (*Mentha pulegium*) döküp başına koysa şifa bulur.

¹² Yavuz Bayram, "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler," *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı (2007), 81-96.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Mentha pulegium</i> L.	Kuvvet verici, hazmettirici, balgam ve safra söktürücü, adet getirici	U.y.: antimikrobiyal, insektisidal, antioksidan F: antioksidan analjezik (<i>M. arvensis</i> L., <i>M. cordifolia</i> Opiz., <i>M. spicata</i> L.) (30-34)

Mentha türlerinin analjezik etkisi, yapılan çalışmalar ile genel kabul görmüştür. Anadolu'da *Mentha pulegium* nane olarak kullanılan türdür. *M. arvensis*, *M. cordifolia*, *M. spicata* türlerinin analjezik etkileri bilimsel olarak kanıtlanmıştır. *M. pulegium* türü ile bu etki çalışmaları yapılmamış olmasına rağmen bu etkiye sahip olması yüksek ihtimaldir. Reçetede kullanılan bu olası etkiden kaynaklanıyor olabilir.

Reçete 6 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 292)

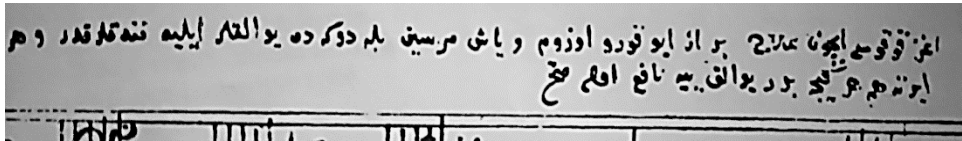
Reçete 6

Bir nevi macun. Sarımsak arınmış ve ucu kesilmiş sarımsağı aların yüz dirhem. Tokuz yüz dirhem süt içinde kaynatırsın. Ta ki sarımsak müherra ola. Andan sonra üçyüz dirhem kefi alınmış bal ve biraz zaferan katasın. Sarımsağın üzerine koyarsın. Alçak od ile kıvama getürersin. Şerbeti üç dirhemdir. Faide ider. Müşkil dermansız öksürüğe ve bel ağrısına ve kulunca ve cemi ağrılara faide ider.

Bir çeşit macun. 100 dirhem temizlenmiş ve ucu kesilmiş sarımsak (*Allium sativum*) 900 dirhem süt içinde sararana kadar kaynatılır. İçine 300 dirhem kefi alınmış bal ve bir miktar safran (*Crocus sativus*) katılır ve kısık ateşte kıvama getirilir. Bu, zor ve tedavi edilememiş öksürüğe, bel ağrısına, kulunca ve diğer ağrılara iyi gelir.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Allium sativum</i> L.	Eski Mısır'dan beri antiseptik etkisi bilinmekte ve bu amaçla kullanılmaktadır. Esansı emdirilmiş ekmek veya şurup olarak kurt düşürücü; Lapası veya usaresi, yara iyi edici; Hülasası, tansiyon düşürücüdür.	Hipolipidemik, antioksidan, <u>antimikrobiyal</u> , antiproliferatif, <u>analjezik</u> , <u>antinosiseptif</u> (35)
<i>Crocus sativus</i> L.	SSS uyarıcı, iştah açıcı, adet söktürücü	Antitümör, antioksidan, antiinflamatuvar, <u>antinosiseptif</u> , antikonvülsan, <u>antidepresan</u> , <u>ansiyolitik</u> , <u>antitussif</u> , hafıza kuvvetlendirici; premenstrual sendromda (36-37)

Allium sativum bitkisinin analjezik ve antinosiseptif etkileri ile *Crocus sativus* bitkisinin antinosiseptif ve antitussif etkileri, tarif edilen macunda yer almaktadır. Ayrıca bitkilerin antimikrobiyal ve antidepresan ve anksiyolitik etkileri de macunun etkisini dolaylı yoldan desteklemektedir. Bu reçetede de bitkilerle ilgili yapılan çalışmalar sonucu elde edilen verilerle reçetede endikasyonlar paralellik göstermektedir. Bununla birlikte, kefi alınmış balın da etkide rol oynadığı düşünülmektedir. Günümüzde balın antiseptik (özellikle boğaz antiseptiği) olarak bir kaşık yenildiğinde boğaz ağrısının eşlik ettiği solunum yolları rahatsızlıklarında yarar sağladığı bilinmektedir. 'Kefi almak' deyimi Anadolu'da bazı yörelerde 'pişirmek ve oluşan kaymağının/köpüğünün alınması' anlamında geçmektedir. O halde bu terim, bu reçetede balın işlem görmesi anlamında kullanılmış olabilir.¹³

Reçete 7 (Ali Ufki, *Mecmua-i Saz ü Söz*, 316)

¹³ İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmakognozi Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Selin Tufan ile Mayıs 2016'da yapılan görüşmede, Tufan'ın ailesinden aldığı bilgiden Rize Merkez ilçesine bağlı Peripol (Pehlivan) mahallesinden buna benzer uygulamalar yapıldığı öğrenilmiştir.

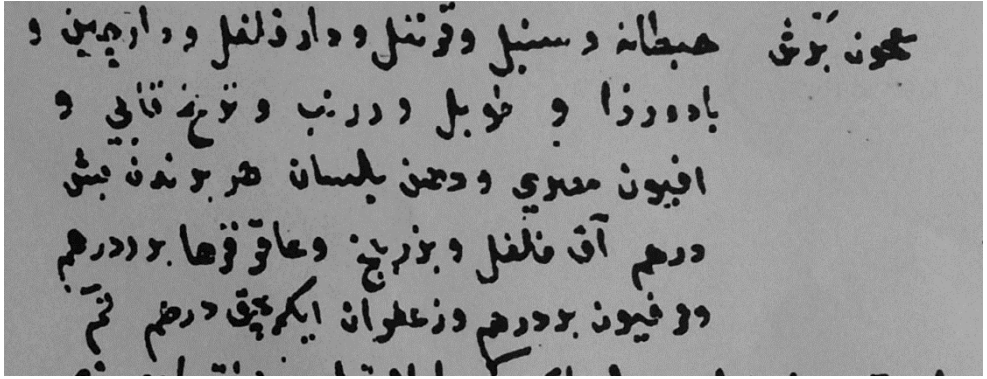
Reçete 7

Ağız kokusu için ilaç. Biraz eyü kuru üzüm ve yaş mersin bile döğede yuvalaklar eyleye, fındıklar kadar ve her irte hem her gece birer yuvalak yiye nafi ola.

Ağız kokusu için ilaç. Bir miktar iyi kuru üzüm (*Vitis vinifera*) ve yaş mersin (*Myrtus communis*) dövölür ve fındık büyüklüğünde yuvarlaklar haline getirilir. Hem gündüz hem de gece birer yuvarlak yenirse yararlı olur.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılışı
<i>Vitis vinifera</i> L.	<u>Kuru üzüm</u> : idrar arttırıcı, yatıştırıcı, müshil ve kuvvet verici olarak (dekoksiyon halinde). Tedavide 2 çeşit kuru üzüm kullanılır: Uva passa major (büyük kuru üzüm) ve Uva passa minor (küçük kuru üzüm). <u>Taze üzümün</u> sıkılıp koyulaştırılmış usareleri (şıra, pekmez, bulama) kuvvet verici ve gıda olarak kullanılır.	Antimikrobiyal , sindirimi düzenleyici, antienflamatuvar (38)
<i>Myrtus communis</i> L.	Yaprak ve meyveler: kabızlığı azaltıcı, mikrop öldürücü, iştah açıcı ve kan dindirici (D+H) F: diabette (D); felçte, ağrıda (H)	Antioksidan, antihiperglisemik, antimikrobiyal , antienflamatuvar, analjezik, insektisidal, antidiyabetik, antimollussisit, kolesterol düzenleyici, sitotoksik U.y.: antifungal , insektisit, antioksidan, hipoglisemik F: antimikrobiyal , antienflamatuvar, hipoglisemik Fr: Antioksidan, antiülser (39)

Reçetede geçen her iki bitkinin de antimikrobiyal etkisinin olması reçetenin hazırlandığı endikasyona karşı kullanımını desteklemektedir. Ayrıca ağız kokularının bir nedeninin de mide sorunları olabileceği bilinmektedir. *Myrtus communis*'in antiülser aktivitesi de bu etkiyi kuvvetlendirici bir unsurdur.

Reçete 8 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

Reçete 8

Macun-ı berş / bereş. Habtane ve sünbül ve karanfil ve dar-ı fülful ve darçın ve badürza ve tobel ve zerneb ve turunc kabuğu ve afyon-ı mısri ve dühn-i belesan her birinden beş dirhem, ak fülful, bezr-i benc ve âkır-ı karha birer dirhem ve ferfiyun bir dirhem ve zaferan iki buçuk dirhem temmet.

Berş / bereş macunu. Beşer dirhem habtane (?), sümbül (*Hyacinthus orientalis*), karanfil (*Eugenia caryophyllata*), dar-ı fülful (*Piper longum*), tarçın (*Cinnamomum* sp.), badürza (?), tobel (?), zerneb (Porsuk ağacı, *Taxus baccata* / *Curcuma zedoaria*)¹⁴, turunç kabuğu (*Citrus aurantium*), mısır afyonu (Opium), dühn-i belesan (belesan yağı, balsam ağacı yağı, *Commiphora opobalsamum*); birer dirhem ak fülful (ak biber, *Piper album*), bezr-i benc (banotu, *Hyoscyamus niger*) ve âkır-ı karha (nezleotu, *Anacyclus pyrethrum*); bir dirhem ferfiyun (ferbiyon: bitkinin kurutulmuş sütü, *Euphorbia resinifera*) ve ikibuçuk dirhem zaferan (çiğdem, *Crocus sativus*).

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Hyacinthus orientalis</i> L.	Yumruları: yumuşatıcı ve çıban açıcı (ezilerek sütte pişirilmesi ile) (H) Tohumları: eskiden iştah açıcı, sarılık ve belsoğukluğuna karşı	

¹⁴ Kaynaklarda *Taxus baccata* bitkisi zerneb, zirnab, zurunbad isimleri ile geçmektedir; bununla birlikte bazı kaynaklarda ise benzer isimlerle kayıtlı (cedvar, cedubar, zidvar, zalumba, zurumbad) *Curcuma zedoaria* türüne rastlanmaktadır. Bu nedenle tam tür ismi söylenemediği için macunun değerlendirilmesi sırasında her iki drogu kullanılışları ve üzerinde yapılmış bilimsel çalışmalar dikkate alınmıştır.

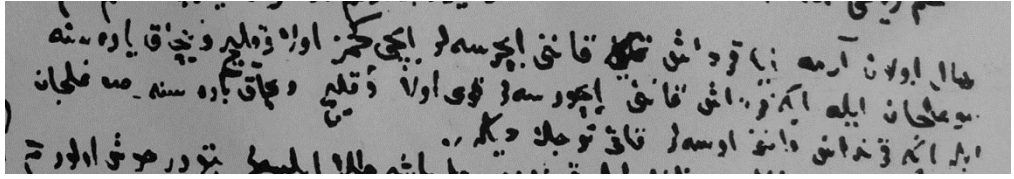
<i>Eugenia caryophyllata</i> Thunb.	uyarıcı, midevi ve antiseptik olarak U.y: antiseptik, ağrı kesici olarak, gaz söktürücü (D) Çiçekleri (<i>Dianthus caryophyllus</i> L.): balgam söktürücü / öksürük kesici (infüzyonu veya şurubu)	U.y: insektisidal, antioksidan, antimikrobiyal, antienflamatuvar, antitümör, anestezik, antikonvulsan - diş hekimliğinde lokal analjezik (40-41)
<i>Piper longum</i> L.	midevi, iştah açıcı	Fr: antibakteriyel, antispazmodik, solunum yolları üzerine etki, antioksidan, immunomodulatör, antikanser, antiülser, antiplatelet Fr: antidiyabetik, antiastmatik, antiamoebik, kardiyovasküler sistem üzerine etki, antienflamatuvar, immunomodulatör, antidepresan, hepatoprotektif, antiplatelet U.y.: antifungal, insektisit, akarisit, hipokolesterolemik R: analjezik (42)
<i>Cinnamomum</i> sp.	kâbız, gaz söktürücü ve antiseptik	Antitümör, antihiperglisemik, antioksidan, antimikrobiyal, antidiyabetik, anksiyolitik, antidiyare, antienflamatuvar, antiparazitik (43)
<i>Taxus baccata</i> L.	Yatıştırıcı, adet getirici, midevi ve gaz söktürücü (çok zehirli olduğundan nadir kullanılır.)	Antikanser, antibakteriyel C: antibakteriyel, antifungal, antienflamatuvar, antinosiseptif (44-47)
<i>Curcuma zedoaria</i>	iştah açıcı, uyarıcı, idrar arttırıcı, balgam ve gaz söktürücü	R: Antienflamatuvar, antibakteriyel, antifungal, antiamoebik, analjezik, antinosiseptif, antialerjik, antiülser, kan pıhtılaştırıcı, hepatoprotektif, antivenom, antikanser U.y.: Antianjiyogenez, antibakteriyel, sitotoksik,

		antioksidan, antikanser, larvasit (48-55)
<i>Citrus aurantium</i> L.	iştah açıcı, midevi	Antienflamatuvar, antioksidan, antikolinesteraz, antiviral, sindirim sistemi üzerine etki, gaz giderici, kardiyovasküler sistem üzerine etki, antikanser, anksiyolitik (56)
Opium (<i>Papaver Somniferum</i> L.)	ağrı kesici	Analjezik, şiddetli ishalde bağırsak düzenleyici (57-59)
<i>Commiphora opobalsamum</i> (L.) Engl.	Midevi, balgam söktürücü ve koku verici	D: Hipotansif H: ülserle karşı koruyucu, hepatoprotektif, antibakteriyel, antifungal, antioksidan, antimalarial, antitumor, antienflamatuvar, östrojenik Reçine: sitotoksik, analjezik, antipiretik, diüretik, hipolipidemik (60-66)
<i>Piper album</i>		
<i>Hyoscyamus niger</i> L.		Hipotansif, kardiyosüpresan, vazodilatör, antispazmodik, antidiyareik, sekresyon baskılayıcı, bronkodilatör, üriner rölaksan, antikolinerjik S: Sitotoksik, analjezik, antienflamatuvar, antipiretik, antibakteriyel, antifungal (67)
<i>Anacyclus pyrethrum</i> DC.	Haricen romatizma ve sinir ağrılarına karşı, gargara halinde boğaz hastalıkları ve dil felcine karşı (tahriş yapıcı etkisi olduğundan dahilen kullanımı sakıncalıdır; kusma ve ishal yapar.)	Antikolinesteraz, hafıza arttırıcı, R: Antikonvülsan, miyörölaksan, antidiyabet, anabolik, afrodisyak, kontraseptif, immunomodulatör, immunostimulatör, lokal anestezik, antioksidan H: antibakteriyel, antidepresan, antimikrobiyal (68-76)

<i>Euphorbia resinifera</i> Berg.	Bitkinin kurutulmuş sütün (ferbiyon) kuvvetli ishal yapıcı etkisi vardır; fakat çok tahriş edici özelliğe sahip olduğundan dahilen kullanılışı neredeyse tamamen terk edilmiştir. Haricen merhem veya yakı halinde, kızartıcı ve yakıcı olarak özellikle veteriner hekimliğinde kullanımı bulunmaktadır.	
<i>Crocus sativus</i> L.	SSS uyarıcı, iştah açıcı, adet söktürücü	Antitümör, antioksidan, antienflamatuvar, antinosiseptif, antikonvulsan, antidepresan, anksiyolitik, antitussif, hafıza kuvvetlendirici; premenstural sendromda (36-37)

Bu reçetede *habtane*, *badürza* ve *tobel* olarak okunabilen drogların günümüz karşılıkları saptanamamıştır. Reçetenin endikasyonu belirtilmemiş ve yerel adı geçen drogların hepsinin Latinceleri belirlenememiş ise de kullanımlarından elde edilen verilerden; bu macunun isminde geçen berş / bereş kelimesinin anlamından macunun rahatlatıcı / yatıştırıcı etkisinden dolayı hazırlandığı düşünölebilir.¹⁵ Formölasyonun içeriğindeki drogların antienflamatuvar, antinosiseptif ve analjezik etkileri olması bu macunun romatizmal hastalıklarda kullanıldığını akla getirmektedir. Drogların içinde *Taxus* ve *Euphorbia* türlerinin geçmesi macunun haricen kullanıldığını düşündürürken bir diğer taraftan da Opium drogunun bulunması ve bu drogun dahilen kullanım ile etkisini gösterdiği bilinmesi nedeniyle macunun dahilen kullanılması olası görölebilir. Romatizmal hastalıkların sıkıntı veren belirtileri olmasından dolayı macuna rahatlatıcı macun isminin verilmiş olması mümkündür.

¹⁵ Berş kelimesi için “afyon şurubu” ve “keten yaprağı ile yapılan bir çeşit müsekkin macun” tanımları verilmiştir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1984), 112). Bu tanımlardan berş’in rahatlatıcı / yatıştırıcı etkisinden dolayı kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Reçete 9 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

Reçete 9

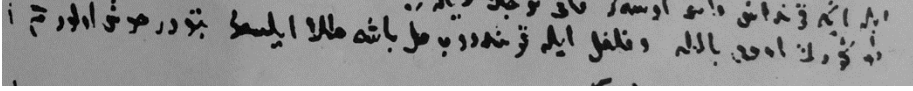
İshal olan ademe iki kardaş kanını içirseler içi geçmez ola ve kılıç ve bıçak yaresine soğulcan ile iki karındaş kanını içirseler kavi ola ve kılıç ve bıçak yaresine soğulcan ile iki kardaş kanını ovseler kanı tezcek dine.

İshale karşı iki kardeşkanı (*Calamus draconis*) içirilir. Kılıç ve bıçak yarasına karşı solucanotu (*Pelargonium endlicherianum* / *Tanacetum vulgare*) ve iki kardaş kanı birlikte içirilir. Kılıç ve bıçak yarasını iyileştirmek için solucanotu ve iki kardeşkanı dövülerek karıştırılır ve yara üzerine konulduğunda hızlıca iyileşme görülür.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılışı
<i>Calamus draconis</i> Willd.	Reçinesi (<i>Sanguis Draconis</i>): Eskiden kâbız ve antiseptik (D+H)	Antitümör, sitotoksik - Yara bantlarının yapımında; kozmetiklerin renklendirilmesinde (77)
<i>Pelargonium endlicherianum</i> Fenzi	bağırsak parazitlerine karşı	Antioksidan, antitüberküloz, immunomodülör, antimikrobiyal R: antihelmintik (78)
<i>Tanacetum vulgare</i> L.	infüzyonu kuvvet verici, iştah açıcı ve kurt düşürücü	Diüretik, immunomodülör, antitumor, antiprolferatif, antihiperglisemik, insektisidal, antioksidan, antienflamatuvar, antimikrobiyal (79)

Yapılan bilimsel çalışmalar, *Calamus draconis*'in halk arasında diyareye karşı kullanımını desteklemese de, bu bitki, diyaretik etkisi görüldüğü için kullanılmış olabilir. Bunun dışında kılıç ve bıçak yarasını iyileştirmek için içilen karışımda *Calamus draconis*'in antiseptik etkisi ön plana çıkarken yara üzerine uygulama sırasında da kesiğin iki tarafının tutturulması / sabitlenmesi amacıyla yara bandı işlevi görmektedir. Anadolu'da solucanotu adıyla anılan türlerden *Pelargonium endlicherianum* ve *Tanacetum vulgare*, gösterdikleri

aktiviteler göz önüne alındığında, reçetede geçen solucanotunun bu iki türden biri olması ihtimali kuvvetlidir. Bu iki türden hangisi olursa olsun, reçetede antimikrobiyal etkisi ile yer aldığı düşünülmektedir.

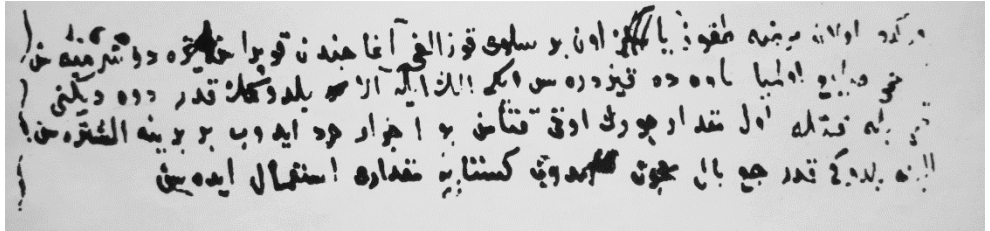
Reçete 10 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

Reçete 10

Tomuzun ödün balla fülful ile karışdırub kel başa tula eylese bitürür hoş olur temmet.

Domuz ödü bal ve fülful ile karıştırılırsa kelliğe iyi gelir.

Domuz ödünün etkileri üzerine günümüzde herhangi bir çalışma bulunamamıştır. Ancak fülful olarak adlandırılan bibergillerin, astrenjan etkileri sebebiyle halk arasında kullanımı bilinmektedir; bu nedenle derinin kanlanması artırarak saç dökülmesini yavaşlattığı ve bu şekilde saç besleyerek çıkmasını sağladığı düşünülmektedir. Bal ise maske uygulama için eskiden kullanılan ideal sıvağlardan biridir ve aynı zamanda antiseptik özelliğinden dolayı da saç dökülmesine neden olan patojenlerin bertaraf edilmesinde de yararlı olduğu için tercih edildiği tahmin edilmektedir.

Reçete 11 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

Reçete 11

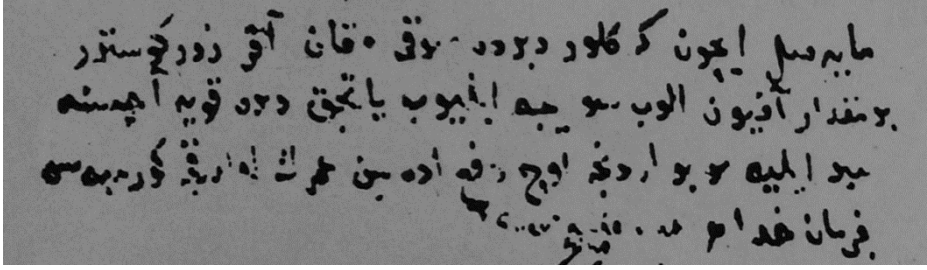
Yürekde olan maraza. Tokuz ya onbir selvi kozalağı ağacından koparasın düşürmeyesin ki tohumu zayi olmaya. Tavada kızdırasın iki elin ile alabildiğün kadar deve dikenini tohumu katıla. Ol mikdar çörek otu katasın. Bu eczayı hurd idüb birbirine alıştırasın. Alınabildiğü kadar ciğ bal ma'cun idüb kestane mikdarı isti'mal idesin.

Kalp rahatsızlığına karşı. 9 ila 11 adet tohumu dökülmemiş selvi kozalağı (*Cupressus sempervirens*) tavada kızdırılır, üzerine iki avuç (alabildiği kadar) deve dikenini (*Silybum / Onopordum / Alhagi*) katılır. Bir miktar çörek otu

(*Nigella* sp.) katılır. Bu ecza iyice karıştırılır / parçalanır. Alabildiği kadar çiğ bal ile macun haline getirilir ve kestane büyüklüğünde kullanılır.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Cupressus sempervirens</i> L.	Dekoks, kâbız, ateş düşürücü, terletici, idrar arttırıcı, prostatta ve kan kesici olarak (D); basura (merhem, süpoz. veya dekoks.) ve kötü kokulu ayak terlemelerine (dekoks.) karşı (H)	Fr: Osteojenik U.y: antimikrobiyal, antioksidan -(LDL oksidasyonu üzerine etki ve kırmızı kan hücreleri üzerine etki), hipolipidemik F: hepatoprotektif (80)
<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertner	karaciğer hastalıklarına karşı ve safra arttırıcı (tozu balla karıştırılır / dekoks.) Alm.'da - dolaşım sis. rahatsızlıkları, hipertoni ve GI şikayetleri	Hepatoprotektif , antioksidan; zehirlenmelerde Silimarin - antienflamatuvar, antiartritik, antioksidan !!! Berberis aristata ile kombinasyonları mevcut - lipit profili düzenlenmesinde (81-83)
<i>Onopordum tauricum</i> Willd.	meyveleri (aktarlarda devedikeni tohumu olarak) karaciğer hastalıklarına karşı	<u>Antioksidan</u> (84)
<i>Alhagi pseudoalhagi</i> (Bieb.) Desv. + <i>Alhagi mannifera</i> Desv.	Bitkilere Deve dikenini denmekte - Acem kudrethelvası elde edilir: tat verici, müşhil ve kurt düşürücü	Antiproliferatif Alhagi maurorum Boiss. - R: antiülser, antidiyare, <u>antienflamatuvar</u> , gastroprotektif, antimikrobiyal, kırmızı kas rölaksanı, spazmolitik, antinosiseptif (85)
<i>Nigella sativa</i> L.	idrar ve süt arttırıcı, iştah açıcı, adet söktürücü	Antioksidan, antihistaminik, antienflamatuvar, immunomodülatör, antimikrobiyal, antitümör, hipoglisemik, spazmolitik , galaktogog, diüretik (14-18)
<i>Nigella damascena</i> L.	kuvvet verici, uyarıcı, idrar arttırıcı, adet söktürücü	Galaktogog, diüretik içindeki alkaloid (damascein) uyuşturucu (18)
Türkiye'de yaygın 3 <i>Nigella</i> türü (<i>N. sativa</i> , <i>N. damascena</i> , <i>N. arvensis</i> L.): idrar arttırıcı.		

Yürek, üst karın bölgesi anlamında da kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla bu reçetenin göğüs ağrılarında da kullanılabileceği olasıdır. Ancak, reçetede yer alan droglar üzerinde günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, reçetenin dolaylı olarak dolaşım sistemini desteklediği görülmekte ve bu nedenle kalp rahatsızlığı olan kişilere önerildiği düşünülmektedir.

Reçete 12 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

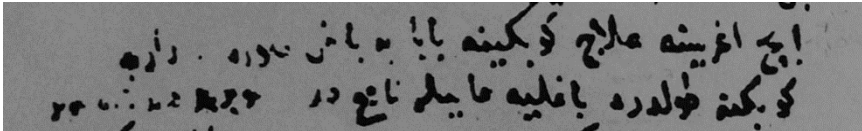
Reçete 12

Mayasıl için ki gelir dübürde sokı ve kan akar zor gösterir bir mikdar afyon alub sivrice eyleyüb yatıcak dübüre koya. Acısına sabr eyleye. Bir bir ardınca üç def'a edesin. Ömrün oldukça görmeyesin ferman-ı Hüda.

Basura karşı. Anal fissür kanamalarında bir miktar afyon (Opium) macunu hasta yatar vaziyette iken anus içine yerleştirilir. Acısına sabredilir. Bu işlem ardarda 3 defa tekrarlanır ve iyileşme görülür.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
Opium (Papaver Somniferum L.)	ağrı kesici olarak	Analjezik , şiddetli ishalde bağırsak düzenleyici (57-59)

Bu reçetede afyonun anal bölgedeki local ağrı giderici etkisinden yararlanılmıştır.

Reçete 13 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

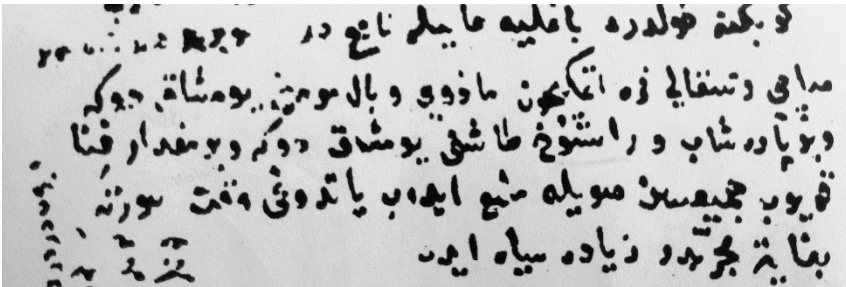
Reçete 13

İç ağrısına ilaç. Göbeğine papadya yağı süre. ...rarı göbeğine toldura bağlaya gayetle nafidir.

Reçetenin ikinci cümlesinde “*rari*” şeklinde biten kelime *esrar* ise, reçete şöyle yorumlanabilir: Batın ağrısına karşı. Papatya (*Matricaria chamomilla*) yağı göbeğe sürülür. *Esrar* (*Cannabis sativa*) doldurularak (bol miktarda *esrar* koyarak) bağlanır; çok yararlıdır.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Matricaria chamomilla</i> L.	idrar çoğaltıcı, iştah açıcı, yatıştırıcı, gaz ve safra söktürücü olarak; haricen infüzyonu boğaz iltihaplarına gargara halinde, iltihaplı yaralara karşı pansumanı, ağrı kesici ve yara iyi edici; yağı (kuru çiçeklerinin zeytin yağında ısıtılması ile) - ateş ve güneş yanıklarının tedavisinde	Fl: COX inhibitörü (antienflamatuvar) - analjezik , antioksidan, antihiperlisemik, antiplatelet, antihiperlipidemik U.y: antimikrobiyal, antioksidan; dizlerdeki osteoartritte (86)
<i>Cannabis sativa</i> L.	Eski Mısır döneminden beri, ağrı kesici ve keyif verici olarak	Psikoaktif, analjezik , anksiyolitik (özellikle panik rahatsızlık, post-travmatik stres vb.) (87-89)

Batın ağrısına karşı hazırlanan bu reçetedeki drogların analjezik etkisi bilinmektedir. *Cannabis sativa*, bu etkisi sebebiyle reçeteye alınmış olmalıdır. Bununla birlikte günümüzde de halk arasında *Matricaria chamomilla*'nın gaz söktürücü olarak kullanılması o dönemlerde de bu amaçla kullanılabileceğini desteklemektedir. Güçlü bir analjezik etki gösteren bu reçeteye göre, papatya yağı sürüldükten sonra karnın üzerine *esrar* konup bağlanır.

Reçete 14 (Ali Ufki, *Mecmua-i Saz ü Söz*, 328)

Reçete 14

Ceviz ve Hindistan cevizi saç ve sakalı kara itmek için mazuyu ve bal mumunu yumuşak döğ. Ve bir pare şab ve rastuh taşını yumuşak döğ ve bir miktar kına koyub cem'isin su ile mülemma idüb yatdugu vakit sürüne. Be-gayet mücerredir ziyade siyah ider.

Saç ve sakalı siyaha boyamak için ceviz (*Juglans regia*), Hindistan cevizi (*Myristica fragrans*), mazi¹⁶ ve balmumu yumuşak bir biçimde dövülür. Bir parça şap (potasyum alüminyum sülfat) ve rastık taşı (bileşiminde çoğunlukla antimon sülfat ve antimon trisülfat bulunan kadınların kaslarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah taş¹⁷ dövülerek eklenir. Kına (*Lawsonia inermis*) ilave edilir ve tümü su ile karıştırılır. Kişi yatmadan önce sürer. Çok tecrübe edilmiştir ve ziyadesiyle siyaha boyar.

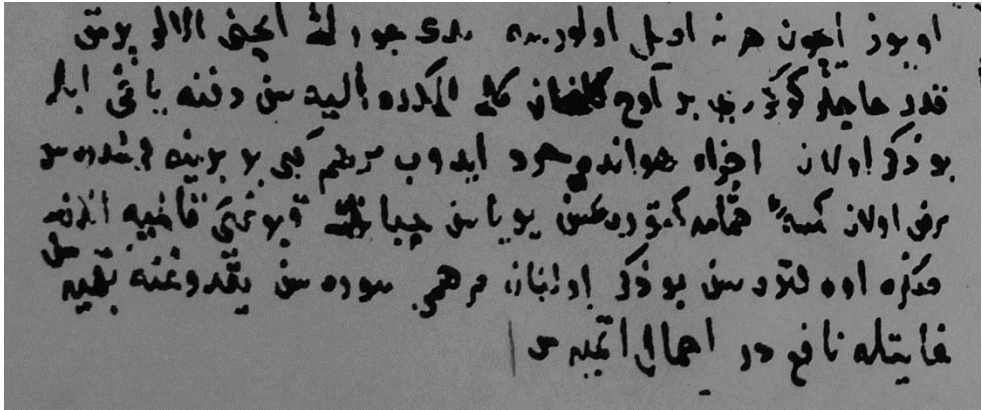
Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Juglans regia</i> L.	Yaprak / taze meyveleri üzerindeki yeşil kabuk ile: kahverengine boyamada	Fr: Antioksidan, <u>antimikrobiyal</u> , antidiabetik, antienflamatuvar, antidepresan, antihelmintik, antitirozinaz, hepatoprotektif, hipotrigliserdemik, antikanser (92)
<i>Myristica fragrans</i> Houtten	Tohumları / meyveleri: gaz söktürücü, iştah açıcı ve antiseptik olarak bilhassa karın ağrılarına karşı	Antikariojenik (diş çürüklerini engelleyici), anksiyojenik, afrodisyak, antioksidan, antibakteriyel , antifungal , antidepresan benzeri etki antiparazitik, antienflamatuvar, analjezik, antitrombotik (40, 93)
<i>Lawsonia inermis</i> L.	Yaprakları: Eski Mısır'dan beri boyama özelliği; saç, sakal, parmak boyamada; bazı deri hastalıklarında (H); kâbız ve kurt düşürücü (D)	F: Analjezik, hipoglisemik, hepatoprotektif, immunostimulan, antienflamatuvar, antibakteriyel , antifungal , antiviral , antiparazitik,

¹⁶ Metinde mazi olarak geçen drog, Anadolu'da bol miktarda yetişen *Quercus infectoria* bitkisinden elde edilmiş olabileceği gibi bir başka mazi oluşturan bitkiden de bahsediliyor olabilir.

¹⁷ A. Al-Kaff, A. Al-Rajhi, K. Tabarra, A. El-Yazigi, "Kohl - the traditional eyeliner: Use and analysis," *Annals of Saudi Medicine* 13 (1993): 26-30; Feyza Tokat, "Tıp Yazmalarında Yer Alan Madencilik ve Mineral Terimleri," *Türklük Bilimi Araştırmaları* (Güz 2014), 321-368.

		antitripanosomal, antidermatofitik, antioksidan, antifertilite, tüberkulostatik, antikanser, antioksidan, yara iyileştirici (94)
--	--	--

Boyama özellikleri ile bilinen bu drogların aynı zamanda antimikrobiyal etkilere de sahip olması ile reçete sayesinde hem saç boyanmakta hem de saçların mikroplardan arındırılması gerçekleştirilmektedir.

Reçete 15 (Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, 328)

Reçete 15

Uyuz için her ne asıl olursa yedi cevizin içini alalar. Parmak kadar hacılar kükürdü bir avuç külhan külü elekde eleyesin. Defne yağı ile bu zikir olan ecza havanda hurd idüb merhem gibi birbirine karışdırasın. Maraz olan kimseyi hamama götüröresin. Yuyasın. Çıbanın kabuğu kalmaya. Ondan sonra eve getiröresin. Bu zikir olunan merhemi süresin. Yakduğuna bakmayasun. Gayetle nafidir. İhmal etmeyesün.

Kaynağı ne olursa olsun uyuz hastalığına karşı: 7 cevizin (*Juglans regia*) içi çıkarılır. Parmak kadar Hacılar kükürdü ve bir avuç külhan külü elekte elenir. Defne (*Laurus nobilis*) yağı ile birlikte havanda karıştırılır ve merhem kıvamına getirilir. Hasta hamama götürülerek çıban kabukları kalmayınca kadar iyice keselenir, yıkanır. Eve getirilerek bu merhem sürülür. Yaktığına bakılmamalıdır. Çok faydalıdır. İhmal edilmemelidir.

Bitki / Drog Adı	Halk Arasında Kullanılışı (8)	Kanıtlanmış Etki & Kullanılış
<i>Juglans regia</i> L.	F/ taze Fr: deri hastalıklarında haricen antiseptik olarak	Fr: Antioksidan, <u>antimikrobiyal</u> , antidiabetik, antienflamatuvar, antidepresan, antihelminetik, antitirozinaz, hepatoprotektif, hipotrigliserdemik, antikanser (92)
<i>Laurus nobilis</i> L.	Olgun Fr'den elde edilen sabit yağ: (H) romatizma ağrılarını dindirici, vücut parazitlerini öldürücü olarak, aknede, saç kaybında	F + u.y.: <u>Antimikrobiyal</u> , <u>insektisidal</u> , antioksidan U.y.: <u>Akarisidal (uyuz karşı)</u> (95-98)

Yapılan çalışmalar ve günümüzde halk arasındaki kullanımları ile paralellik gösteren bu reçetede *Juglans regia* antimikrobiyal etkisi ile yer alırken *Laurus nobilis* bitkisinin de antimikrobiyal etkisinin yanında özellikle insektisidal ve akarisidal aktivitesi ile reçeteye dahil olduğu görülmüştür. Reçeteye kükürtün de eklenmiş olması, bu mineralin deri hastalıklarındaki geleneksel kullanımının süregeldiğine işaret eder. Örneğin, on altıncı yüzyıl hekimlerinden Nidai Mehmed Çelebi Ankaravi, *Menafiu'n-nas* adlı eserinde kükürtü, uyuz ve frengi tedavisi için önermiştir.¹⁸ Nitekim, yapılan çalışmalar ile de kükürdün antifungal ve antibakteriyel etkilerinin saptanarak günümüzde dermatolojide kullanımının yer aldığı literatürde geçmektedir.¹⁹

Sonuç

İncelenen 15 reçeteden birinde (Reçete 8) endikasyon belirtilmeden, sadece bir macunun (Bereş macunu) hazırlanışı anlatılmaktadır. Bu reçete dışında, Reçete 4'te adı geçen drogun (çükündürü, şeker pancarı) üzerinde kanıtlanmış etki ve kullanılışı ile ilgili herhangi bir bilimsel çalışma bulunmadığından reçete ancak eldeki veriler ışığında kısmen değerlendirilmiştir. Diğer bir reçetede (Reçete 10) bulunan droglardan domuz ödünün günümüzde halk arasında kullanımının ve üzerinde yapılmış bilimsel çalışmanın bulunmaması nedeniyle reçetenin hangi amaçla kullanıldığı kesin olarak belirlenememiştir. Aynı reçetede, fülful olarak geçen bitkinin türünü bildiren bir detay verilmediğinden, bu droga karşılık gelen bitki tam olarak

¹⁸ Feza Günergun, *14-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Anorganik İlaçlar* (İstanbul: 1986), 48.

¹⁹ Gupta, Aditya and Karin Nicol, "The Use of Sulfur in Dermatology," *Journal of Drugs in Dermatology* 3, 4 (2004): 427-431.

belirlenememiştir. Yine de fülful denilince akla gelen türler üzerinden kısmi değerlendirme yapılmıştır. Bunların dışındaki tüm reçetelerin amaçları, bilimsel çalışmalarda saptanan doğrudan veya dolaylı etkileri tarafından desteklenmiştir. Ayrıca içlerinden sadece 6 tanesi (Reçete 3, 9, 12, 13, 14 ve 15) günümüz etnobotanik kullanımları ile paralellik göstermektedir.

Reçetelerde geçen endikasyonlara göre o dönemde rastlanılan hastalıklar ve şikayetler ele alınarak rastlanma sıklığı sıralaması yapıldığında, sırasıyla en çok ağrı (yel, baş, bel, karın ve diğer), parazit kaynaklı hastalıklar (bitlenme ve uyuz) ve mayasıl / basur tedavisine yönelik reçeteler hazırlandığı görülmektedir. Bunların dışında sarhoşluk, öksürük, ağız kokusu, ishal, romatizmal hastalıklar, kılıç / bıçak yarası, kellik, kalp güçsüzlüğü tedavileri ve saç / sakal boyama amacıyla reçeteler hazırlanmıştır.

İncelenen 7 reçetenin dahilen kullanım; 9 reçetenin ise haricen kullanım için hazırlandığı belirlenmiştir. İçerik ve kullanımı hakkında yetersiz bilgi bulunması sebebiyle kısmen değerlendirilen Reçete 8'in (Macun-ı bereş) dahilen veya haricen kullanımı ile ilgili kesin yargıya varılamamıştır.

Farklı farmasötik formları ile kullanılması tavsiye edilen reçetelerden 4 tanesi macun olarak hazırlanarak, gerek dahilen gerekse haricen kullanılmıştır. Diğer hazırlama şekilleri ve farmasötik uygulamalar ise şunlardır: Hap, maserasyon, dekoksion, süspansiyon, merhem; katı, sıvı, yarı katı ve topikal uygulama.

İlaç formülasyonlarının hazırlanmasında çoğunlukla sadece bitkisel droglar kullanılmış ise de, bitki, hayvan ve mineral kaynaklı drogların birarada kullanıldığı reçeteler de mevcuttur. Üç reçetede (Reçete 6, 10 ve 11) bitkisel droglar yanı sıra hayvansal droglar da formülasyonda yer almaktadır. Reçete 14'ün her üç kaynaklı (bitki, hayvan ve mineral kaynaklı) drogu formülasyonunda taşıdığı görülmektedir. Reçete 15 ise hem bitki hem de mineral kaynaklı droglardan oluşmaktadır. Diğer reçeteler sadece bitkisel droglardan hazırlanmıştır.

Tüm reçetelerde yer alan bitkiler ve droglar şunlardır: *Triticum aestivum*, *Apium graveolens*, *Nigella* sp., *Ziziphus jujuba*, *Pistacia lentiscus*, *Beta vulgaris*, *Mentha pulegium*, *Allium sativum*, *Crocus sativus*, *Vitis vinifera*, *Myrtus communis*, *Hyacinthus orientalis*, *Eugenia caryophyllata*, *Piper longum*, *Cinnamomum* sp., *Taxus baccata*, *Curcuma zedoaria*, *Citrus aurantium*, *Opium*, *Commiphora opobalsamum*, *Piper album*, *Hyoscyamus niger*, *Anacyclus pyrethrum*, *Euphorbia resinifera*, *Crocus sativus*, *Calamus draconis*, *Pelargonium endlicherianum* / *Tanacetum vulgare*, *Cupressus sempervirens*, *Silybum marianum*, *Onopordum tauricum*, *Alhagi* sp., *Matricaria chamomilla*,

Cannabis sativa, *Juglans regia*, *Myristica fragrans*, *Lawsonia inermis*, *Laurus nobilis*.

Özellikle yaptığı besteler ve oluşturduğu makamlarla tanınan ve hâlâ çalışmaları incelenen Ali Ufki Bey'in beste sayfaları üzerindeki reçetelerin kaynağı bilinmemektedir. Bunlar yaygın ve basit hastalıklar için hazırlanmış olup, Saray'daki veya Saray dışındaki kişilerden alınmış olabilir. Reçetelerin bir kısmında adı geçen bitkilerin, günümüz etnobotanik kullanımları ile benzer olması ve yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermesi de ayrıca önem taşımaktadır. Ayrıca üzerinde bilimsel çalışma yapılmamış ya da reçetelerde belirtilen etkilerini gösteren çalışma bulunmayan droglar (Reçete 3, 4 ve 9'da yer alan droglar) üzerinde yapılacak yeni araştırmalara ilham vereceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, droglar açısından bazı soruları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, reçetelerde adı geçen drogların hepsinin Anadolu'dan veya Osmanlı coğrafyasından mı temin edildiği yoksa bu coğrafyalar dışından mı geldiği sorulabilir. Hekimbaşı Salih b. Nasrullah b. Sallum'un (ö. 1670), Avrupa'daki iyatrokimya akımından etkilenerek, tedavide minerallerin kullanımını önerdiği ve yaygınlaştırmak istediği bilinmektedir. Böyle olmakla birlikte, bestelerin kenarlarındaki notlarda İbn Sallum'un mineral ağırlıklı reçetelerinden söz edilmemiştir. Bu soruların, ileride yapılacak araştırmalar ile açığa kavuşması beklenmektedir.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Yazma eserler / Manuscripts

Bobovio, Alberto. *Serai Enderum [sic] Cive Penetrabile dell' Serraglio detto nuovo dei G. Stie Re Ottomani, La descrizione del loro vivere e costumi ed altri essercitii da me Alberto Bobovio...* Péra, 1665. Londra, British Museum MS Harleian 3409.

Basılı kaynaklar / Printed sources

Metin içindeki tablolarda kaynakçaya yapılan göndermeler sebebiyle, kaynakça yazar soyadı alfabetik sırasına göre dizelenmemiştir.

1. Kut, Turgut. "Ali Ufki Bey." *TDV İslam Ansiklopedisi 2*: 456-457. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
2. Cevher, Muharrem Hakan. "Ali Ufki Bey ve Haza Mecmua-i Saz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1995.
3. Behar, Cem. *Saklı Mecmua - Ali Ufki'nin Bibliothèque Nationale de France'daki (Turc 292) Yazması*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
4. Neudecker, Hannah. "Wojciech Bobowski and his Turkish Grammar (1666)." *Dutch Studies in Near Eastern Languages and Literatures 2* (1996): 169-192.
5. Ali Ufki, *Mecmûa-i Sâz ü Söz*. Hazırlayan Şükrü Elçin. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1976.
6. Uluçay, Çağatay. "Mecmua-i Saz ü Söz." *Türk Musikisi Dergisi 2* (1948):14.

7. Rıza Nur. "Un manuscrit du milieu du XVIIe siècle sur la musique et la Poésie Turques." *Türk Bilik Revüsü* I (1932): 26-32.
8. Baytop, Turhan. *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti., 1999.
9. Amessis-Ouchemoukh, Nadia, Salim Ouchemoukh, Tassadit Benchibane, Dolores Hernanz, Carla M. Stinco, Francisco J. Rodriguez-Pulido, Francisco J. Heredia, Khodir Madani, and Jose Luis. "Valorization of the Whole Grains of *Triticum aestivum* L. and *Triticum vulgare* L. through the Investigation of their Biochemical Composition and *In Vitro* Antioxidant, Anti-Inflammatory, Anticancer and Anticellpain Activities." *Journal of Cereal Science* 75 (2017): 278-285.
10. Liyana-Pathirana, Chandrika M., and Fereidoon Shahidi. "Antioxidant Activity of Commercial Soft and Hard Wheat (*Triticum aestivum* L.) as Affected by Gastric Ph Conditions." *Journal of Agriculture and Food Chemistry* 53 (2005): 2433-2440.
11. Fazal, Syed Sufiyan, and Rajeev K. Singla. "Review on the Pharmacognostical & Pharmacological Characterization of *Apium graveolens* Linn." *Indo Global Journal of Pharmaceutical Sciences* 2 (2012): 36-42.
12. Ahmed, Bahar, Tanveer Alam, Manoj Varshney, and Shah Alam Khan. "Hepatoprotective Activity of Two Plants Belonging to the Apiaceae and the Euphorbiaceae Family." *Journal of Ethnopharmacology* 79 (2002): 313-316.
13. Sameh, Baananou, Bouffira Ibtissem, Amor Mahmoud, Kamel Boukef, and Naceur A. Boughattas. "Antioxidant Activity of *Apium graveolens* Extracts." *Journal of Biologically Active Products from Nature* 1 (2011): 340-343.
14. Salem, Mohamed Labib. "Immunomodulatory and Therapeutic Properties of the *Nigella sativa* L. Seed." *International Immunopharmacology* 5 (2005): 1749-1770.
15. Gilani, Anwar-ul Hassan, Qaiser Jabeen, and Muhammad Asad Ullah Khan. "A Review of Medicinal Uses and Pharmacological Activities of *Nigella sativa*." *Pakistan Journal of Biological Sciences* 7 (2004): 441-451.
16. Zaidi, Zehra, Asim Ali Khan, Azhar Jabeen, and Umar Jahangir. "A Review of Pharmacological & Clinical Researches on Shoneez (*Nigella sativa* Linn.)-A Unani Medicine." *Indo American Journal of Pharmaceutical Research* 5 (2015): 2805-2811.
17. Zaoui, A., Y. Cherrah, M.A. Lacaille-Dubois, A. Settaf, H. Amarouch, and M. Hassar. "Effets diurétiques et hypotenseurs de *Nigella sativa* chez le rat spontanément hypertendu." *Thérapie* 55 (2000): 379-382.
18. Toma, Claudia-Crina, Neli-Kinga Olah, Laurian Vlase, Cristina Mogosan, and Andrei Mocan. "Comparative Studies on Polyphenolic Composition, Antioxidant and Diuretic Effects of *Nigella sativa* L. (Black Cumin) and *Nigella damascena* L. (Lady-In-A-Mist) Seeds." *Molecules* 20 (2015): 9560-9574.
19. Xue, Ziping, Weihua Feng, Jiankang Cao, Dongdong Cao, and Weibo Jiang. "Antioxidant Activity and Total Phenolic Contents in Peel and Pulp of Chinese Jujube (*Ziziphus jujuba* Mill) Fruits." *Journal of Food Biochemistry* 33 (2009): 613-629.
20. Hoshyar, Reyhane, Zabihollah Mohaghegh, Nihad Torabi, and Aliyeh Abolghasemi. "Antitumor Activity of Aqueous Extract of *Ziziphus jujube* Fruit in Breast Cancer: An *In Vitro* and *In Vivo* Study." *Asian Pacific Journal of Reproduction* 4 (2015): 116-122.

21. Lam, Candy T.W., Pui H. Chan, Pinky S.C. Lee, Kei M. Lau, Ava Y.Y. Kong, Amy G.W. Gong, Miranda L. Xu, Kelly Y.C. Lam, Tina T.Y. Dong, Huangquan Lin, and Karl W.K. Tsim. "Chemical and Biological Assessment of Jujube (*Ziziphus jujuba*)-Containing Herbal Decoctions: Induction of Erythropoietin Expression in Cultures." *Journal of Chromatography B* 1026 (2016): 254-262.
22. Jing, Xin-Yue, Yun-Ru Peng, Xin-Min Wang, and Jin-Ao Duan. "Effects of *Ziziphus jujuba* Fruit Extracts on Cytochrome P450 (Cyp1a2) Activity in Rats." *Chinese Journal of Natural Medicines* 13 (2015): 588-594.
23. Kadioglu, Onat, Stefan Jacob, Stefan Bohner, Janine Naß, Mohamed E.M. Saeed, Hassan Khalid, Irmgard Merfort, Eckhard Thines, Tanja Pommerening, and Thomas Efferth. "Evaluating Ancient Egyptian Prescriptions Today: Anti-Inflammatory Activity of *Ziziphus Spina-Christi*." *Phytomedicine* 23 (2016): 293-306.
24. Naik, Suresh R., Sushant Bhagat, Priyank D. Shah, Abhishek A. Tare, Deepa Ingawale, and Raju R. Wadekar. "Evaluation of Anti-Allergic and Anti-Anaphylactic Activity of Ethanolic Extract of *Zizyphus jujuba* Fruits in Rodents." *Revista Brasileira de Farmacognosia* 23 (2013): 811-818.
25. Hamedi, Shokouhsadat, Amir Ali Arian, and Mohammed Hosein Farzaei. "Gastroprotective Effect of Aqueous Stem Bark Extract of *Ziziphus jujuba* L. Against Hcl/Ethanol-Induced Gastric Mucosal Injury in Rats." *Journal of Traditional Chinese Medicine* 35 (2015): 666-670.
26. Kang, Kyo Bin, Gao Ming, Geum Jin Kim, Thi-Kim-Quy Ha, Hyukjae Choi, Won Keun Oh, and Sang Hyun Sung. "Jubanines F-J, Cyclopeptide Alkaloids from the Roots of *Ziziphus jujube*." *Phytochemistry* 119 (2015): 90-95.
27. Nahida, S.H. Ansari, and A.N. Siddiqui. "*Pistacia lentiscus*: A Review on Phytochemistry and Pharmacological Properties." *International Journal of Pharmacy and Pharmaceutical Sciences* 4 (2012): 16-20.
28. Al-Said, Mansoor S., A.M. Ageel, N.S. Parmar, and M. Tariq. "Evaluation of Mastic, a Crude Drug Obtained from *Pistacia lentiscus* For Gastric and Duodenal Anti-Ulcer Activity." *Journal of Ethnopharmacology* 15 (1986): 271-278.
29. Bayram, Yavuz. "Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı* (2007): 81-96.
30. Villaseñor, Irene M., and Arlyn C. Sanchez. "Menthylactone, A New Analgesic from *Mentha cordifolia* Opiz. Leaves." *Zeitschrift Für Naturforschung* 64 (2009): 809-812.
31. Biswas, Nripendra Nath, Subarna Saha, and Mohammed Khadeem Ali. "Antioxidant, Antimicrobial, Cytotoxic and Analgesic Activities of Ethanolic Extract of *Mentha arvensis* L." *Asian Pacific Journal of Tropical Biomedicine* 4, 10 (2014): 792-797.
32. Hajlaoui, Hafedh, Najla Trabelsi, Emira Noumi, Mejdı Snoussi, Hanen Fallah, Riadh Ksouri, and Amina Bakhrouf. "Biological Activities of the Essential Oils and Methanol Extract of Two Cultivated Mint Species (*Mentha longifolia* and *Mentha pulegium*) Used in the Tunisian Folkloric Medicine." *World Journal of Microbiology and Biotechnology* 25 (2009): 2227-2238.
33. Franzios, Gerasimos, Maria Mirotsoy, Emmanouel Hatziapostolou, Jiri Kral, Zacharias G. Scouras, and Penelope Mavragani-Tsipidou. "Insecticidal and

- Genotoxic Activities of Mint Essential Oils." *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 45 (1997): 2690-2694.
34. Mahboubi, Mohaddesse, and Ghasem Haghi. "Antimicrobial Activity and Chemical Composition of *Mentha pulegium* L. Essential Oil." *Journal of Ethnopharmacology* 119 (2008): 325-327.
 35. Martins, Natália, Spyridon Petropoulos, and Isabel C. F. R. Ferreira. "Chemical Composition and Bioactive Compounds of Garlic (*Allium sativum* L.) as Affected by Pre- and Post-Harvest Conditions: A Review." *Food Chemistry* 211 (2016): 41-50.
 36. Hosseinzadeh, Hossein, and Marjan Nassiri-Asl. "Avicenna's (Ibn Sina) The Canon of Medicine and Saffron (*Crocus sativus*): A Review." *Phytotherapy Research* 27 (2013): 475-483.
 37. Schmidt, Mathias, Georges Betti, and Andreas Hensel. "Saffron in Phytotherapy: Pharmacology and Clinical Uses." *Wiener Medizinische Wochenschrift* 157 (2007): 315-319.
 38. Nassiri-Asl, Marjan, and Hossein Hosseinzadeh. "Review of the Pharmacological Effects of *Vitis vinifera* (Grape) and its Bioactive Compounds." *Phytotherapy Research* 23 (2009): 1197-1204.
 39. Sumbul, Sabiha, M. Aftab Ahmad, M. Asif, and Mohd Akhtar. "Myrtus communis Linn. - A Review." *Indian Journal of Natural Products and Resources* 2 (2011): 395-402.
 40. Tajuddin, Tajuddin, Shamshad Ahmad, Abdul Latif, and Iqbal Ahmad Qasmi. "Aphrodisiac Activity of 50% Ethanolic Extracts of *Myristica fragrans* Houtt. (Nutmeg) and *Syzygium aromaticum* (L) Merr. & Perry. (Clove) in Male Mice: A Comparative Study." *BMC Complementary and Alternative Medicine* 3 (2003): 6.
 41. Chaieb, Kamel, Hafedh Hajlaoui, Tarek Zmantar, Amel Ben Kahla-Nakbi, Mahmoud Rouabhia, Kacem Mahdouani, and Amina Bakhrouf. "The Chemical Composition and Biological Activity of Clove Essential Oil, *Eugenia caryophyllata* (*Syzygium aromaticum* L. Myrtaceae): A Short Review." *Phytotherapy Research*, 21 (2007): 501-506.
 42. Zaveri, Maitreyi, Amit Khandhar, Samir Patel, and Archita Patel. "Chemistry and Pharmacology of *Piper longum* L." *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research* 5 (2010): 67-76.
 43. Ranasinghe, Priyanga, Shehani Piger, G.A. Sirimal Premakumara, Priyadarshani Galappaththy, Godwin R. Constantine, Prasad Katulanda. "Medicinal Properties of 'True' Cinnamon (*Cinnamomum zeylanicum*): A Systematic Review." *BMC Complementary and Alternative Medicine* 13 (2013): 275.
 44. Srinivasa Reddy P., Kaiser Jamil, P. Madsudhan, G. Anjani, and B. Das. "Antibacterial Activity of Isolates from *Piper longum* and *Taxus baccata*" *Pharmaceutical Biology* 39 (2001): 236-238.
 45. Kajani, Abolghasem Abbasi, Sayyed Hamid Zarkesh-Esfahani, Abdol-Khalegh Bordbar, Ahmad Reza, Khosropour, Amir Razmjou, and Mohammad Kardi. "Anticancer Effects of Silver Nanoparticles Encapsulated by *Taxus baccata* Extracts." *Journal of Molecular Liquids* 223 (2016): 549-556.
 46. Küpeli, Esra, Nurgün Erdemoğlu, Erdem Yeşilada, and Bilge Şener. "Anti-Inflammatory and Antinociceptive Activity of Taxoids and Lignans from the

- Heartwood of *Taxus baccata* L.” *Journal of Ethnopharmacology* 89 (2003): 265–270.
47. Erdemoğlu Nurgün, and Bilge Şener. “Antimicrobial Activity of the Heartwood of *Taxus baccata*.” *Fitoterapia* 72 (2001): 59-61.
48. Chen, Wenxing, Yin Lu, Ming Gao, Jiaming Wu, Aiyun Wang, and Ronghuo Shi. “Anti-Angiogenesis Effect of Essential Oil From *Curcuma zedoaria* in *Vitro* and in *Vivo*.” *Journal of Ethnopharmacology* 133 (2011): 220-226.
49. Makabe, Hidefumi, Nicoleta Maru, A. Kuwabara, Tsunashi Kamo, and Morihisa Hirota. “Anti-Inflammatory Sesquiterpenes from *Curcuma zedoaria*.” *Natural Product Research* 20 (2006): 680-685.
50. Lai, Eric Y.C., Charng-Cherng Chyau, Jeng-Leun Mau, Chien-Chou Chen, Yi-Jui Lai, Ching-Fang Shih, and Long-Liu Lin. “Antimicrobial Activity and Cytotoxicity of the Essential Oil of *Curcuma zedoaria*.” *The American Journal of Chinese Medicine* 32 (2004): 281–290.
51. Wilson, B., G. Abraham, V.S. Manju, M. Mathew, B. Vimala, S. Sundaresan, and B. Nambisan. “Antimicrobial Activity of *Curcuma zedoaria* and *Curcuma malabarica* Tubers.” *Journal of Ethnopharmacology* 99 (2005): 147-151.
52. Singh, Pratibha, Sunita Singh, I.P.S. Kapoor, G. Singh, Valery Isidorov, and Lech Szczepaniak. “Chemical Composition and Antioxidant Activities of Essential Oil and Oleoresins from *Curcuma zedoaria* Rhizomes, Part-74.” *Food Bioscience* 3 (2013): 42-48.
53. Chen, Chieng-Chang, Yuhsin Chen, Yi-Ting Hsi, Chih-Sheng Chang, Li-Fen Huang, Chi-Tang Ho, Tzong-Der Way, and Jung-Yie Kao. “Chemical Constituents and Anticancer Activity of *Curcuma zedoaria* Roscoe Essential Oil Against Non-Small Cell Lung Carcinoma Cells in *Vitro* and in *Vivo*.” *Journal of Agricultural and Food Chemistry* 61 (2013): 11418-11427.
54. Mau Jeng-Leun, Eric Y.C. Lai, Nai-Phon Wang N-P, Chien-Chou Chen, Chi-Huang Chang, and Charng-Cherng Chyau. “Composition and Antioxidant Activity of the Essential Oil from *Curcuma zedoaria*.” *Food Chemistry* 82 (2003): 583-591.
55. Lobo, Richard, Kirti S. Prabhu, Annie Shirwaikar, and Arun Shirwaikar. “*Curcuma zedoaria* Rosc. (White Turmeric): A Review of its Chemical, Pharmacological and Ethnomedicinal Properties.” *Journal of Pharmacy and Pharmacology* 61 (2009): 13-21.
56. Suryawanshi, Jyotsna A. Saonere. “An Overview of *Citrus aurantium* Used in Treatment of Various Diseases.” *African Journal of Plant Science* 5 (2011): 390-395.
57. Shadnia, Sashin, Mohammad-Reza Faiaz-Noori, Abdolkarim Pajoumand, Haleh Talaie, Ali Khoshkar, Sanaz Vosough-Ghanbari, and Mohammad Abdollahi. “A Case Report of Opium Body Packer; Review of the Treatment Protocols and Mechanisms of Poisoning.” *Toxicology Mechanisms and Methods* 17 (2008): 205-214.
58. Facchini, Peter J., Jillian M. Hagel, David K. Liscombe, Natalia Loukanina, Benjamin P. Macleod, Nailish Samanani, and Katherine G. Zulak. “Opium Poppy: Blueprint for an Alkaloid Factory.” *Phytochemistry Reviews* 6 (2007): 97-124.
59. Plant, O. H., and G. H. Miller. “Effects of Morphine and Some Other Opium Alkaloids on the Muscular Activity of the Alimentary Canal I. Action on the Small

- Intestine in Unanesthetized Dogs and Man.” *Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics* 27 (1926): 361-383.
60. Abdul-Ghnai, A-S, and R. Amin. “Effect of Aqueous Extract of *Commiphora opobalsamum* on Blood Pressure and Heart Rate in Rats.” *Journal Of Ethnopharmacology* 57 (1997): 219–222.
 61. Al-Howiriny, Tawfeq, Mohammed Al-Sohaibani, Mansour Al-Said, Mohammed Al-Yahya, Kamal El-Tahir, and Syed Rafatullah. “Effect of *Commiphora opobalsamum* (L.) Engl. (Balessan) on Experimental Gastric Ulcers and Secretion in Rats.” *Journal of Ethnopharmacology* 98 (2005): 287–294.
 62. Al-Howiriny, T., M. Al-Sohaibani, M. Al-Said, M. Al-Yahya, K. El-Tahir, and S. Rafatullah. “Hepatoprotective Properties of *Commiphora opobalsamum* (“Balessan”), A Traditional Medicinal Plant of Saudi Arabia.” *Drugs Under Experimental and Clinical Research* 30 (2004): 213-220.
 63. Abbas Fawkeya A., Shaza M. Al-Massarany, Shabana Khan, Tawfeq Abdullah Al-Howiriny, Jaber S. Mossa, and Ehab Ahmed Abourashed. “Phytochemical and Biological Studies on Saudi *Commiphora opobalsamum* L.” *Natural Product Research* 21 (2007): 383-391.
 64. Shen, Tao, Wenzhu Wan, Huiqing Yuan, Feng Kong, Huaifang Guo, Peihong Fan, and Hongxiang Lou. “Secondary Metabolites from *Commiphora opobalsamum* and their Antiproliferative Effect on Human Prostate Cancer Cells.” *Phytochemistry* 68 (2007): 1331-1337.
 65. Al-Howiriny, Tawfeq A., Mohammed Al-Yahya, Mansour S. Al-Said, Kamal El-Tahir, and Syed Rafatullah. “Studies on the Pharmacological Activities of an Ethanol Extract of Balessan (*Commiphora opobalsamum*).” *Pakistan Journal of Biological Sciences* 7 (2004): 1933-1936.
 66. Shen, Tao, Guo-Hui Li, Xiao-Ning Wang, Hong-Xiang Lou. “The Genus *Commiphora*: A Review of its Traditional Uses, Phytochemistry and Pharmacology.” *Journal of Ethnopharmacology* 142 (2012): 319-330.
 67. Begum, A. Sajeli. “Bioactive Non-Alkaloidal Secondary Metabolites of *Hyoscyamus niger* Linn. Seeds: A Review.” *Research Journal of Seed Science* 3 (2010): 210-217.
 68. Gautam, O. P., Savita Verma, and S. K. Jain. “Anticonvulsant and Myorelaxation Activity of *Anacyclus pyrethrum* DC. (Akarkara) Root Extract.” *Pharmacologyonline Newsletter* 1 (2011): 121-125.
 69. Tyagi, Satyanand, Mohd. Hashim Mansoori, Narendra Kumar Singh, Manoj Kumar Shivhare, Poonam Bhardwaj, and Rahul Kumar Singh. “Antidiabetic Effect of *Anacyclus pyrethrum* DC in Alloxan Induced Diabetic Rats.” *European Journal of Biological Sciences* 3 (2011): 117-120.
 70. Selles, Chaouki, Mohammed Dib, Nassim Djabou, Fawzia Beddou, Alain Muselli, Boufeldja Tabti, Jean M.R. Costa, and Belkhir Hammouti. “Antimicrobial Activity and Evolution of the Composition of Essential Oil from Algerian *Anacyclus pyrethrum* L. through the Vegetative Cycle.” *Natural Product Research* 27 (2013): 2231-2234.
 71. Sharma, Vikas, Mayank Thakur, Nagendra Singh Chauhan, and Vinod Kumar Dixit. “Evaluation of the Anabolic, Aphrodisiac and Reproductive Activity of *Anacyclus pyrethrum* Dc in Male Rats.” *Scientia Pharmaceutica* 77 (2009): 97-110.

72. Sharma Vikas, Mayank Thakur, Nagendra Singh Chauhan, and Vinod Kumar Dixit. "Immunomodulatory Activity of Petroleum Ether Extract of *Anacyclus pyrethrum*." *Pharmaceutical Biology* 48 (2010): 1247-1254.
73. Bendjeddou, D., K. Lalaoui, and D. Satta. "Immunostimulating Activity of the Hot Water-Soluble Polysaccharide Extracts of *Anacyclus pyrethrum*, *Alpinia galanga* and *Citrullus colocynthis*." *Journal of Ethnopharmacology* 88 (2003): 155-160.
74. Sujith, K., C. Ronald Darwin, and V. Suba. "Inhibitory Effect of *Anacyclus pyrethrum* Extract on Acetylcholinesterase Enzyme by *in Vitro* Methods." *Pharmacognosy Journal* 4 (2012): 48-51.
75. Sujith, K., C. Ronald Darwin, Sathish, and V. Suba. "Memory-Enhancing Activity of *Anacyclus pyrethrum* in Albino Wistar Rats." *Asian Pacific Journal of Tropical Disease* 2 (2012): 307-311.
76. Usmani, Afreen, Mohd Khushtar, Muhammed Arif, Mohd. Aftab Siddiqui, Satya Prakash Sing, and Mohd Mujahid. "Pharmacognostic and Phytopharmacology Study of *Anacyclus Pyrethrum*: an Insight." *Journal of Applied Pharmaceutical Science* 6 (2016): 144-150.
77. Gupta, Deepika, Bruce Bleakley, and Rajinder K. Gupta. "Dragon's Blood: Botany, Chemistry and Therapeutic Uses." *Journal of Ethnopharmacology* 115 (2008): 361-380.
78. Kozan, Esra, Esra Küpeli Akkol, and İpek Süntar. "Potential Anthelmintic Activity of *Pelargonium endlicherianum* Fenzl." *Journal of Ethnopharmacology* 187 (2016): 183-186.
79. Lahlou, Sanaa, Adil Tahraoui, Zafar Israili, and Badiaa Lyoussi. "Diuretic Activity of the Aqueous Extracts of *Carum carvi* and *Tanacetum vulgare* in Normal Rats." *Journal of Ethnopharmacology* 110 (2007): 458-463.
80. Elansary, Hosam O, Muhamed Z.M. Salem, Nader A. Ashmawy, and Mohamed M. Yacout. "Chemical Composition, Antibacterial and Antioxidant Activities of Leaves Essential Oils From *Syzygium cumini* L., *Cupressus sempervirens* L. and *Lantana camara* L. From Egypt." *Journal of Agricultural Science* 4 (2012): 144-152.
81. Tamayo, Carmen, and Suzanne Diamond. "Review of Clinical Trials Evaluating Safety and Efficacy of Milk Thistle (*Silybum marianum* [L.] Gaertn.)." *Integrative Cancer Therapies* 6, 2 (2007): 146-157.
82. Ball, Karen R., and Kris V. Kowdley. "A Review of *Silybum marianum* (Milk Thistle) as a Treatment for Alcoholic Liver Disease." *Journal of Clinical Gastroenterology* 39 (2005): 520-528.
83. Wellington, Keri, and Blair Jarvis. "Silymarin: A Review of Its Clinical Properties in the Management of Hepatic Disorders." *Biodrugs* 15 (2001): 465-489.
84. Petkova, Nadezhda, and Dasha Mihaylova. "Flower Heads of *Onopordum tauricum* Willd. and *Carduus acanthoides* L. – Source of Prebiotics and Antioxidants." *Emirates Journal of Food and Agriculture* 28 (2016): 732-736.
85. Marashdah, M.S., and H.M. Al-Hazimi. "Pharmacological Activity of Ethanolic Extract of *Alhagi maurorum* Roots." *Arabian Journal of Chemistry* 3 (2010): 39-42.
86. Cemek, Mustafa, Sadık Kağa, Nejdet Şimşek, Mehmet Emin Büyükokuroğlu, and Muhsin Konuk. "Antihyperglycemic and Antioxidative Potential of *Matricaria chamomilla* L. in Streptozotocin-Induced Diabetic Rats." *Journal of Natural Medicines* 62 (2008): 284-293.

87. Schier, Alexandre Rafael, Natalia Pinho de Oliveira Ribeiro, Adriana Cardoso de Oliveira e Silva, Jaime Eduardo Cecilio Hallak, Jode Alexandre S. Crippa, Antonio E. Nardi, and Antonio Waldo Zuardi. "Cannabidiol, A *Cannabis sativa* Constituent, as an Anxiolytic Drug." *Revista Brasileira de Psiquiatria* 34, Suppl 1 (2012): 104-110.
88. Savage, Seddon R., Alfonso Romero-Sandoval, Michael Schatman, Mark Wallace, Gilbert Fanciullo, Bill McCarberg, and Mark Ware. "Cannabis in Pain Treatment: Clinical and Research Considerations." *The Journal of Pain* 17, 6 (2016): 654-668.
89. Ashton, C. Heather. "Pharmacology and Effects of *Cannabis*: A Brief Review." *British Journal of Psychiatry* 178 (2001): 101-106.
90. Al-Kaff, Ali, Ali Al-Rajhi, Khalid Tabbara, and Adnan El-Yazigi. "Kohl - The Traditional Eyeliner: Use and Analysis." *Annals of Saudi Medicine* 13 (1993): 26-30.
91. Tokat, Feyza. "Tıp Yazmalarında Yer Alan Madencilik ve Mineral Terimleri." *Türklük Bilimi Araştırmaları* (Güz 2014): 321-368.
92. Taha, Nael Abu, and Mohammed A. Al-Wadaan. "Utility and Importance of Walnut, *Juglans regia* Linn: A Review." *African Journal of Microbiology Research* 5 (2011): 5796-5805.
93. Olajide, Olumayokun A., Franklin F. Ajayi, Ambrose I. Ekhelar, S. Olubusayo Awe, J. Modupe Makinde, and A.R. Akinola Alada. "Biological Effects of *Myristica fragrans* (Nutmeg) Extract." *Phytotherapy Research* 13 (1999): 344-345.
94. Chaundhary, Gagandeep, Sandeep Goyal, and Priyanka Poonia. "*Lawsonia inermis* Linnaeus: A Phytopharmacological Review." *International Journal of Pharmaceutical Sciences and Drug Research* 2 (2010): 91-98.
95. Macchioni, Fabio, Stefania Perrucci, Pierluigi Cioni, Ivano Morelli, Paula Castilho, and Francesca Cecchi. "Composition and Acaricidal Activity of *Laurus novocanariensis* and *Laurus nobilis* Essential Oils Against *Psoroptes cuniculi*." *Journal of Essential Oil Research* 18 (2006): 111-114.
96. Yanar, Dürdane, İzzet Kadioğlu, and Ayhan Gökçe. "Acaricidal Effects of Different Plant Parts Extracts on Two-Spotted Spider Mite (*Tetranychus urticae* Koch)." *African Journal of Biotechnology* 10 (2011): 11745-11750.
97. Patrakar, Ramling, Meera Mansuriya, and Priyanka Patil. "Phytochemical and Pharmacological Review on *Laurus nobilis*." *International Journal of Pharmaceutical and Chemical Sciences* 1 (2012): 595-602.
98. Niroumand, Mina Cheraghi, Mohammad Hossein Farzaei, Elahe Elahe Karimpour-Razkenari, Gholamreza Amin, Mahnaz Khanavi, Tahmineh Akbarzadeh, and Mohammad Reza Shams-Ardekani. "An Evidence-Based Review on Medicinal Plants Used as Insecticide and Insect Repellent in Traditional Iranian Medicine." *Iranian Red Crescent Medical Journal* 18 (2016): E22361.
99. Karakaya, Fikret. *Ali Ufki Bey*. İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti, 2010.
100. Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1984.
101. Bobovio, Alberto. *Serai Enderum. Das ist: Inwendige Beschaffenheit der Türkischen Kayserl: Residenz zu Constantinopoli*, trans. Nicholas Brenner. Wien: Johann Jacob Kürner, 1667.

102. Bobovio, Alberto. *Tractatus Alberti Bobovii Turcarum Imp. Mohammedis IV olim Interpretis Primarii, De Turcarum Liturgia...*, Oxonii [Oxford]: E Theatro Sheldoniano 1690.
103. Günergun, Feza. *14-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Anorganik İlaçlar*. İstanbul: 1986.
104. Gupta, Aditya and Karin Nicol, "The Use of Sulfur in Dermatology," *Journal of Drugs in Dermatology* 3, 4 (2004): 427-431.